

HOPEALEIJONA – SILVERLEJONET

19
2003

SUOMEN HERALDISEN SEURAN TIEDOTUSLEHTI
HERALDISKA SÄLLSKAPETS I FINLAND TIDSKRIFT

Suomen Heraldinen Seura Heraldiska Sällskapet i Finland

Puheenjohtaja: Antti Matikkala
Varapuheenjohtaja: Wilhelm Brummer
Sihteeri: Jussi Tuovinen
Varainhoitaja: Pentti J. Mäntynen

Seuran puhelin: (09) 752 0340

Seuran osoite: PL 48
00101 HELSINKI

Hopealeijona – Silverlejonet

Toimitus: Antti Leino, päätoimittaja
Aleksi Ahtola, toimitussihteeri

Kansikuvan on tällä kertaa tehnyt virolainen heraldikko Priit Herodes. Olemme julkaisseet kansikuvana eri tulkintojan seuran vaakunasta.

Lehdelle tarkoitettu materiaali osoitettakoon seuran osoitteeseen yllä. Seuraavan numeron materiaalin viimeinen jättöpäivä on maanantai 19. huhtikuuta 2004.

HOPEALEIJONA – SILVERLEJONET 19

2003

Sisällysluettelo

Antti Leino: Pää toimittajalta	4
Antti Matikkala: Toinen pohjoismainen heraldinen konferenssi	6
Hannu Hillo: Ekumeeninen keskus on myös heraldinen keskus	9
Antti Matikkala : Sinisen värin historia	12

Pää toimittajalta

Hopealeijonaan on tässä numerossa tullut muutamia muutoksia. Kuten kannesta näkyy, nimi on vaihtunut kaksikieliseksi — lähinnä selvyiden vuoksi, onhan lehdessä toki tähänkin saakka julkaistu sekä suomen- että ruotsinkielisiä artikkeleita. Päätoimittaja on myös vaihtunut: Hannu Hillo on pitkän kautensa jälkeen jättäytynyt pois aktiivisesta toimitustyöstä, vaikka iloksemme tässäkin numerossa on hänen kirjoittamansa artikkeli. Lehti on myös itsenäistynyt omaksi, seuran yleisestä julkaisusarjasta erilliseksi kausijulkaisukseen, kuten tarkkaavainen lukija voi takakannen ISSN-numerosta päätellä.

Lueskelin tässä päivänä muutamana Ferdinand de Saussuren kielitieteellistä klassikkoa *Cours de Linguistique Générale* (1916) — tai tarkkaan ottaen sen englanninnosta, ranskantaitoni kun on heraldikolle harmittavasti aivan olematon. Kohta, jossa de Saussure puhuu kielellisen merkin luonteesta, herätti minut miettimään heraldisen tunnuksen olemusta; näillä kahdella nimittäin on selviä yhtäläisyyksiä.

Kuten kielellinen merkki (hiukan yksinkertaistaen vaikkapa sana) myös heraldinen tunnus on pohjimmiltaan mielivaltainen siinä mielessä, että vaakunakuvalla ei ole suoraan yhteyttä kantajaansa tai tämän ominaisuuksiin. Toki uuden vaakunan suunnittelussa useinkin valitaan elementtejä vaakunan kantajan nimen taikka henkilö- tai sukuhistorian mukaan, mutta useimmat tällaiset yhteydet hämärtyvät sukupolvien saatossa, lopulta ehkä katoavat kokonaankin.

Miksi kirjoitan tässä tällaisesta pohdiskelusta? Lähinnä kai tarkoitan, että uutta vaakunaa suunniteltaessa on hyvä pitää mielessä — ja muistuttaa asiakastakin — että vaakuna ei useinkaan jää vain alkuperäisen kantajansa käyttöön. Siksi siihen on tarpeetonta lastata koko henkilöhistoriaa, joka kuitenkin ehtii hämärtyä viimeistään lapsenlapsenlapsille.

Hyvää loppuvuotta.

Antti Leino

Muutos lausuntotoimikunnan toimintatavoissa

Suomen Heraldisen Seuran lausuntotoimikunnan sihteerinä on vanhastaan toiminut seuran sihteeri, ja tämän vuoksi toimikunnalle tarkoitetut kirjeet — kuten lausuntopyynnöt ja rekisteröitäviksi aioitut vaakunat — on pyydetty lähettämään seuran osoitteeseen. Työtapojen nyt muututtua toimikunta pyytää, että sille tarkoitetut kirjeet lähetettäisiin mieluummin toimikunnan puheenjohtajalle:

Tapani Talari
Kuusmiehenpolku 10 E
00670 Helsinki

Toinen pohjoismainen heraldinen konferenssi

Societas Heraldica Scandinavican toinen pohjoismainen heraldinen konferenssi järjestettiin Turun linnassa 30.—31.5.2003. Teemana oli heraldiikan tulo Pohjolaan. Aihepiiriä käsiteltiin kaikkiaan seitsemässä tasoltaan vaihtelevassa esitelmässä Tom C. Bergrothin johtaessa puhetta tiukasti, mutta jouhevasti. Konferenssin järjestelyistä Turussa vastasi Suomen sukututkimuksen ja heraldiikan kansallinen komitea.

Monet esitelmöitsijät olivat unohtaneet, että heraldiikka on varsin visuaalinen aihe ja tyytyivät esittelemään 1800-luvulla julkaistuista sinettikirjoista otettuja heikkotasoisia mustavalkoisia kalvokopioita. Erityisesti kaksi esitelmöitsijää kuitenkin poikkesi edukseen joukosta. Nils G. Bartholdy esitelmöi Tanskan vaakunan varhaisvaiheista erinomaisten keskiaikaisista alkuperäisvaakunapiirroksista otettujen diakuvien kera. Kongressin ehkä antoisin — joskaan ei varsinaisesti keskiaikaan liittyvä — esitelmä oli yli-intendentti, fil. tri Tuukka Talvion esitys Suomen maakuntavaakunoiden historiasta ja tutkimuksesta, joka oli niin ikään poikkeuksellisen hyvin kuvitettu alkuperäiskäsikirjoituksista otetuin kuvin. Varsin huomionarvoinen oli myös suurlähettiläs, fil. tri Lars Tangeraašin esitelmä Norjan vanhimmista kuninkaiden vaakunoista ja niiden mahdollisista skottivaikutteista. Konferenssin haastava tema varmasti osaltaan laski esitelmien keskitasoa: keskiajan pohjoismaiseen heraldiikkaan perehtyneitä tutkijoita, joilla olisi aiheesta jotain to-

Konferenssin yhteydessä luovutettiin tutkijajäsendiplomit Suomen Heraldisen Seuran uusille tutkijajäsenille fil. tri Leif Tengströmille, amanuenssi Tom C. Bergrothille ja yli-intendentti, fil. tri Tuukka Talviolle.

della uutta sanottavaa, kun ei juuri liiemmästi ole. Jatkossa pohjoismaisissa konferensseissa pidettävien esitelmien tekstit olisi ehdottomasti ennakotarkastettava sekä sisällöllisen että rakenteellisen laadun takaamiseksi.

Konferenssiin osallistui kaikkiaan kuutisenkymmentä heraldikkoa. Suomen Heraldisen Seuran jäseniä paikalla oli 16 ja kirjeenvaihtajajäseniä kolme. Suomalaisten heraldikkojen lukumääräinen osallistuminen jäi toivottua vähäisemmäksi hyvästä

tiedottamisesta ja konferenssin ilmaisuudesta huolimatta; Suomen sukututkimuksen ja heraldiikan kansallinen komitea tarjosi vieläpä ilmaisen konferenssipäivällisen Turun linnassa.

Turun linnassa oli myös mahdollisuus tutustua »Heraldiikkaa oppimassa» -vaakunanäyttelyyn. Näyttely oli koottu Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen graafisen suunnittelun opiskelijoille järjestetyn kilpailun tuloksista. Mielenkiintoisessa näyttelyssä oli esillä kilpailutehtävänä suunniteltuja kuvitteellisten kuntien vaakunoita eri käyttötarkoituksiin tehtyine soveluksineen. Heraldiiikan opettajina Juvassa ovat toimineet heraldikko Harri Rantanen ja fil. maist. Petteri Järvi.

Konferenssin aikana käytiin epävirallisia keskusteluja pohjoismaisen yhteistyön tiivistämisestä, julkaisutoiminnan keskitämisestä sekä Societas Heraldica Scandinavican mahdollisuuksista toimia kansallisten heraldisten seurojen kattojärjestönä.

Antti Matikkala

Ekumeeninen keskus on myös heraldinen keskus

Seuramme tuorein kunniajäsen isä Robert de Caluwé oli kutsunut Seuran jäsenet ystävällisesti luokseen Espoon Ekumeeniseen keskuksen lauantaina, 13. päivänä syyskuuta. Kuten monet tietävätkin käyntien perusteella — ja toisille voi asia olla myös tv:stä tuttu — on isä Robertilla kiinnostava heraldinen osasto keskuksessaan. Useammat toki tietävät, että hänellä on sitäkin kattavampi ikoniosasto — onhan hän paitsi heraldikko myös ikonimaalari ja -maalauksen opettaja. Muuten kaunista päivää jäi varjostamaan vain yksi seikka: paikallesaapuneiden määrä. Meitä oli vain viisi, joista Ilkka Välimäki pitkämatkalaisena Turusta. Tietysti voitaisiin käyttää kulunutta kliseetä määrän ja laadun suhteesta ...

Isä Roberthan on tehnyt merkittävän määrän vaakunoita eri yhteyksiin ja iloksemme edelleen yhdeksättäkymmentä käyden niin suunnittelee uutta kuin toteuttaa sitä varmalla kädellä. Hän toimii edelleen myös erään Maltan ritarikunnan nykyhaaran heraldikkona ja toteuttaa sen järjestö- ja jäsenvaakunoita. Isäntämme pöydälle näytti äskettäin saapuneen Eesti Muinasuitse Seltsin myöntämä ansiomerkki. Ja tietysti hyllyltä löytyi runsaasti keskuksen isännän saamaa pöytästandaariheraldiikkaa — myös Seuramme hänelle myöntämää.

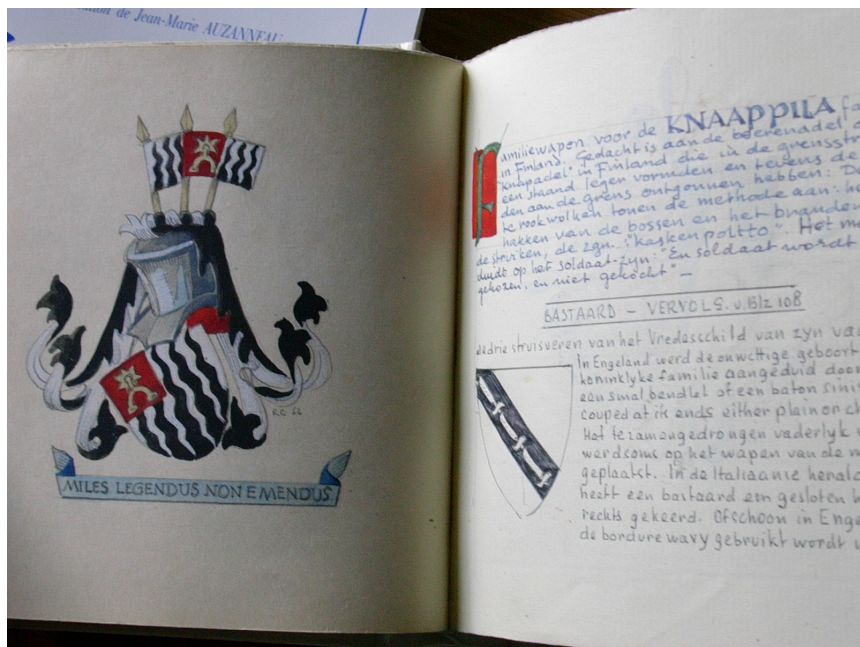
Isä Robert oli kerännyt kirjastostaan vieraita varten muutamia kiinnostavia opuksia pöydälle esittelyä ja tutustumista varten — joukossa mm. vanhoja tsekkiläisiä vaakunoita esitte-

Isä Robert de Caluwé

levä ja kirjapainotaiteellisesti onnistunut opus. Lisäksi hänellä on hyvät hakemistokortistot monista heraldisesti kiinnostavista teemoista, joista asioiden sijainti keskuksen kirjastossa löytyy paljon hakuammuntaa tai penkomista tehokkaammin. Vilkkaan keskustelun välillä kävimme meille tarjotuilla kahveilla, jonka yhteydessä keskustelu monipuolisena jatkui. Paitsi aiemmin mainittua Malta-heraldiikkaa, isä Robert omien töiden kokoelmista löytyi monenlaisia vaakunoita, henkilö- ja sukuvaakunoista Suur-Helsingin Golfin vaakunaan. Siitä isäntämme naurahtaen totesi jonkun ulkopuolisen tuttavan tyylistä tunnista-

neen sen hänen tekemäkseen.

Näyte isä Robertin kokoelmista

Seuran puheenjohtaja Antti Matikkala luovutti kävijöiden puolesta kirjalahjan Ekumeenisen keskuksen heraldista kirjasto täydentämään. Lopuksi yhteisten valokuvien oton jälkeen tuli hyvästelyn aika. Isä Robert valoisaan tapaansa toivotti meidän kuitenkin taas tervetulleeksi käymään, kun siltä tuntuu tai Ekumeenisen keskuksen heraldiikkaan perehtymisestä olisi hyötyä.

Paikkallaolleiden puolesta vielä näin julkiset kiitokset isä Robertille antoisasta iltapäivästä!

Hannu Hillo, teksti; Antti matikkala, kuvat

Ekumeeninen keskus on myös heraldinen keskus

Sinisen värin historia

Michel Pastoureau, *Blue — The History of a Color*. Ranskankielinen alkuteos *Bleu — histoire d'une couleur* (2000). Princeton and Oxford 2001. 216 sivua.

Michel Pastoureau on Ranskan nimekkäimpiä heraldiikkoja ja hänellä on Pariisissa L'École pratique des hautes études'n länsimaisen symboliikan oppituoli. Aiemmin hänet tunnettiin erityisesti keskiaikaisen heraldiikan tutkijana, mutta viimeaikaisessa tuotannossaan hän on laajentanut tarkastelunäkökulmaansa ja käsitellyt esimerkiksi raitojen ja raidallisen kankaan historiaa teoksessaan *L'étoffe du diable — Une histoire des rayures et des tissus rayés* (1991); *The Devil's Cloth — A History of Stripes and Striped Fabric* (2001). Kun Pastoureaulta eräässä haastattelussa kysyttiin, mitkä ovat hänen mielestään ikonografian keskeisimpiä teemoja, hän vastasi lyhyesti: »Vanha ja Uusi Testamentti».

Tuoreimmassa teoksessaan, joka kuuluu niin taide-, kulttuurii- kuin sosiaalishistoriankin alaan, Pastoureau kertoo sinisen värin monivaiheisen menestystarinan esihistoriasta alkaen. Kirjan johdannossa Pastoureau pohdiskelee metodologisesti värin historian mahdollisuutta. Pastoureaulle väri on ennen kaikkea sosiaalinen ilmiö: yhteiskunta »tekee» värin.

Barbaarisesta väristä kuninkaalliseksi väriksi

Antiikin kreikkalaisille ja roomalaisille sininen oli itään ja kuolemaan liittyvä barbaarinen, väheksytty taustaväri. Aina 1100-

luvulle asti sininen oli hyvin harvinainen ja vähän arvostettu väri. Sinisen arvostuksen kasvu länsimaaisessa taiteessa ja yhteiskunnassa alkoi 1100-luvun puolivälissä suurten kirkkojen — Saint-Denis, Le Mans, Chartres — rakennusprojektien ja erityisesti niiden lasimaalausten myötä. Yleisessä värien olemusta koskevassa keskustelussa, jossa toiset vastustivat ja toiset kannattivat värejä, kirkkoprojekteissa keskeisessä asemassa ollut apotti Suger oli sillä kannalla, että väri on valoa ja siten luonteeltaan jumalallista. Värien vastustajien johtohahmo Bernhard Clairvauxlainen näki värit enemmänkin materiana, ja siten turhuutena ja maskina.

Aristokraattinen ja muodikas, väreistä jaloin sinisestä tuli juuri 1100-luvulla. Silloin se myös yhdistettiin Neitsyt Mariaan, joka oli aiemmin liturgisessa käytännössä yhdistetty valkoiseen väriin. Valkoiseen väriin Neitsyt Maria palasi virallisesti Paavi Pius IX:n vuonna 1854 tekemällä päätöksellä.

Suosittu sinisen ja kullan yhdistelmällä haluttiin kuvata jumalallista valoa ja läsnäoloa. Näistä väreistä tulikin pian, 1100-luvun loppuun mennessä, Ranskan kuningashuoneen ja myös esimerkiksi legendaarisen kuningas Arthurin värit. Ranskan sininen väri muodosti vastakohdan Roomasta periytyvälle keisarilliselle ja paavilliselle arvoväriille punaiselle, joka oli myös Englannin väri.

Se mitä nykyään kutsutaan symboliseksi ajatteluksi, ei ollut koskaan kaukana keskiaikaisista käsityöläiskäytännöistä ja taiteen harjoittamisesta, toteaa Pastoureau. Keskiajalla sininen oli vielä lämmin väri. Kylmä väri sinisestä on tullut vasta varsin myöhään ja hitaasti, 1700—1800-luvuilla.

Sinisen värin suosio näkyy myös keskiaikaisissa vaakunoissa, joita Pastoureau on tutkinut tilastollisesti. Hallitseva heral-

dinen väri sinisestä tuli 1300-luvulla. Muuten haastavassa värin historian tutkimuksessa vaakunat ovat sikäli helppo saareke, että heraldiikassa ensisijaista on sanallinen selitys, ei piirretty kuva. »Heraldiset värit ovat abstrakteja, käsitteellisiä ja absoluuttisia...», kuten Pastoureau onnistuneesti muotoilee.

Teoria Ranskan lipusta

Ranskan trikolorilipun historiasta Pastoureau esittää mielenkiintoisen tulkinnan. Englannin ja Skotlannin liput yhdistettiin sittemmin »Union Jack» -nimen saaneeksi sini—valko—punaiseksi lipuksi vuonna 1606. Amerikan Yhdysvaltojen lippu oli Pastoureaun mukaan Britannian lipun värisenä, mutta kuvioltaan erilaisena eräänlainen vallankumouksellinen antilippu, ja sitä kautta esikuva Ranskan vallankumouksellisille. Näin ollen Pastoureaun tulkinnan mukaan Ranskan lippu ei ehkä olisi sini—valko—punainen jos James Stuart ei olisi tullut Englannin valtaistuimelle 1600-luvun alussa. Ranskan lipun värit ovat yhä abstrakteja, intellektuaalisia ja »heraldisia» värejä eikä niiden sävyjä ole koskaan määritelty kansainvälisten värijärjestelmien koodein, toisin kuin esimerkiksi teknokraattisessa Suomessa on tehty Suomen lipun suhteen.

Erään mielenkiintoisen sinisen värin arvolatauksiin liittyvän seikan Pastoureau ohittaa täysin. Sininen ja erityisesti vaalean-sininen oli ja on osittain yhä eräiden Euroopan arvostetuimpien ritarikuntien nauhan väri, mm. Englannissa, Tanskassa, Ranskassa, Venäjällä ja Ruotsissa. »Mon ordre, mon cordon bleu» (Minun ritarikuntani, minun sininen nauhani), sanoo Pamphile La Bruyèren Luonnekuviissa viitaten juuri Ranskan Pyhän Hengen ritarikuntaan; ja onhan *cordons bleus* yhä nykyäänkin laadun tae.

Pastoureaux käsittelee myös sinisen värin valmistusta ja siihen eri aikoina käytettyjä raaka-aineita. Käsittelemättä ei jää myöskään Preussin sininen, eikä sinisen nousu länsimaisen ihmisen lempiväriksi. Farkkuja käsittelevästä kappaleesta selviää sekin, että *blue jeans* -ilmaisun jälkiosa viittaa yksinkertaisesti genovalaista tarkoittavaan sanaan *genoese*; Levi Strauss kun käytti uransa alkuvaiheilla kangasta, jota alun perin tehtiin Genovassa. Kirjan kuvituksessa liikutaan laajalla skaalalla Wiltondiptyykistä Vermeerin kautta Yves Kleinin siniseen reliefiin.

Pastoureauxin sinisen värin historia on tyyliiltään hieman esseistisesti polveileva, mutta lähdeviittein varustettu, ulkoasultaan elegantti ja tyylikkäästi kuvitettu kahvipöytäkirja. Kaikenkattava sinisen värin historia se ei tietenkään ole, eikä voikaan olla. Teos kuitenkin muistuttaa siitä, että useat tärkeimmistä ja yleisimmistä symboleista — kuten juuri värit — ovat varsin vähän tutkittuja.

Antti Matikkala

ISSN 1459-7500

© Suomen Heraldinen Seura ry, Helsinki 2003
Yliopistopaino